

Daniël Rovers
 Vrije Universiteit Amsterdam
 Contact: d.rovers@vu.nl

Zelf essays schrijven in gesprek met Montaigne

1. De schrijver

Michel de Montaigne (1533-1592) komt door zijn jonggestorven vriend Étienne de La Boétie onder invloed van het humanisme. Op het landgoed dat hij geërfd heeft, kan hij zich terugtrekken en zich toeleggen op het lezen van de klassieke teksten, waar hij langzamerhand, eerst in de marge, later steeds zelfstandiger, zijn eigen gedachten aan toevoegt. Aan zijn schrijven ligt een belangrijk besef ten grondslag, namelijk dat iedere mens alle menselijke eigenschappen in zich draagt. Dat heeft als consequentie dat één mens, door goed naar zichzelf te kijken, kan proberen (*essayer*) iets over de hele mensheid en daarmee de wereld te weten te komen. Dat doet Montaigne in opstellen met titels als ‘Over de vriendschap’, ‘Over de ervaring’, ‘Over slapen’ en ‘Over geuren’.

Dit was de – overgeleverde – kennis die ik in de aankondiging van deze lezing publiceerde. Maar op grond van een recente biografie van Montaigne, die van Philippe Desan (2017), valt er nog wel meer te zeggen, onder meer dat hij, de grote schrijver, en drie jaar lang – tegen zijn zin – de burgemeester van Bordeaux, tot op latere leeftijd een belangrijke rol in de politiek speelde, onder meer als bemiddelaar in het bloedige conflict tussen hugenoten en katholieken, en daarmee tussen twee rivaliserende Franse vorsten, net name Hendrik van Navarra (regerend vanuit Pamplona) en Karel de negende (standplaats Parijs). Pas na een korte gevangenschap in de Bastille, in 1588, vier jaar voor zijn dood, zei Montaigne die wereldlijke rol voorgoed vaarwel.

In 1571 nam hij de eerste keer afscheid van de politiek. In dat jaar liet hij zijn landhuis uitbreiden met een toren, waarin zijn boekenverzameling een plaats vond. Op de steunbalken liet hij de maximes uit de klassieke literatuur schilderen waardoor hij zich zou laten leiden. Gaandeweg werden zijn essays – een vorm die veel weg heeft van een brief, zo persoonlijk zijn ze – a-politiek en universeler. Maar helemaal alleen zat hij toch ook niet in die toren zijn essays te schrijven. De laatste vier jaar van zijn leven raakte het werk van Montaigne zo bekend dat lezers als pelgrims het kasteeltje van de schrijver bezochten, zo’n tachtig kilometer ten oosten van Bordeaux. Een van hen, een jonge lezeres, de negentienjarige Marie de Gournay, haalde hem uit zijn isolement en gaf hem het zelfvertrouwen om zijn essays nogmaals te bundelen. Zij heeft na Montaignes dood in 1592 ontzettend veel gedaan om het oeuvre van haar ‘geadopteerde va-

der', zoals ze hem noemde (de biograaf vermoedt echter een amoureuze relatie), onder de aandacht te brengen. Haar missie mag geslaagd worden genoemd.

2. Het essay

Studenten aan de opleiding Creatief Schrijven Nederlands aan de Vrije Universiteit laat ik graag Montaigne lezen, om zo direct tot de bron van het (persoonlijke) essay te komen. Al zeg ik daar altijd bij dat in Japan en China al veel eerder teksten geschreven werden die, achteraf bekeken, tot dat genre gerekend zouden kunnen worden. *Het hoofdkussenboek* van Sei Shōnagon, bijvoorbeeld.

Wat zijn de kenmerken van essays, zoals Montaigne ze voor het eerst schreef? Essays bieden een dialogische monoloog. Het is een zelfgesprek, maar de lezer wordt op een slimme manier aangespoord om met de auteur mee te denken, bijvoorbeeld door de vragen die de schrijver aan zichzelf stelt. Er is ruimte voor zelfrelativering en vaak wordt het abstracte gecombineerd met het aardse, tot voordeel van beide. En er mag dan gezegd worden dat Montaigne in zijn schrijven afscheid heeft genomen van de politiek, er is wel degelijk in zijn werk een kritische geest aanwezig. Hij verzette zich tegen allerlei praktijken en ideeën uit zijn tijd die als 'natuurlijk' of 'traditioneel' werden beschouwd. Hij verzette zich tegen de heksenprocessen, de afslachting van de oorspronkelijke bewoners van Amerika, en tegen folterpraktijken. En altijd weer paart hij een zekere schaamteloosheid, zoals ook vertaler Hans Van Pinxteren stelt in het leerrijke voorwoord bij de verzamelde essays, aan de wil om eerlijk naar zichzelf te kijken omdat, zoals gezegd, in één enkel individu de hele mensheid schuilt.

Een mooie verzameling essays biedt overigens de Amerikaanse anthologie *The Art of the Personal Essay* (Lopate 1997). Ik verwijs er graag naar omdat ik er zo veel essayisten door heb leren kennen: van Natalia Ginzburg tot James Baldwin, van Seneca tot Annie Dillard. Een Nederlandse bloemlezing is *De wereld in jezelf* (Polak & de Vries 2018).

3. Over geuren

Montaignes essay over geuren wordt niet zo vaak geciteerd, en dat valt ook wel te begrijpen: de tekst lijkt op het eerste gezicht banaal. Montaigne begint zijn essay met de anekdote dat het zweet van Alexander de Grote een bijzonder geur verspreidde, waarvan niemand de oorzaak heeft achterhaald. Dat is de uitzondering die de regel bevestigt, aldus Montaigne, want lichamen, zeker de mond, zouden in het beste geval helemaal geen geur verspreiden. Juist als mensen heel exotisch ruiken, vindt hij, dan kun je ervan uitgaan dat ze iets te verbergen hebben. "Een vrouw ruikt pas echt lekker als ze nergens naar ruikt", zo citeert hij Plautus, met andere woorden, en door de meester tot een aforisme gemunt: "als je lekker ruikt, betekent dit dat je stinkt". Toch,

gaat hij verder, stelt hij wel degelijk lekkere geuren op prijs, zeker omdat hij viezigheid zo snel opsnuift. Het lekkerst vindt hij de natuurlijke geuren, en hij is er trots op dat zijn huid geschikt is om ze te absorberen, en zijn zware snor, zo bekend hij, helpt een handje om geuren vast te houden. Gelukkig, zonder dat de ziekten van zijn tijd, de pest in de eerste plaats, vat op hem hebben kunnen krijgen. Geneesheren, stelt hij voor, zouden meer gebruik van geuren moeten maken, omdat ze inwerken op de levensgeesten, wat we al merken tijdens kerkbezoek, waar de etherische olie en wierook ons tot contemplatie aanzetten.

Wie geuren zegt, zegt ook de keuken, en Montaigne memoreert de legendarische keukenmeester van de koning van Tunis, die zijn gerechten zo rijkelijk liet geuren dat ze het hele paleis tot de nok toe vulden. Tot slot – en ik citeer nu de laatste alinea van dit beknopte essay van circa 1.000 woorden – schrijft Montaigne: “Als ik ergens onderdak zoek, let ik er in de eerste plaats op of het er niet stinkt of bedompt is. Mijn enthousiasme voor mooie steden als Venetië en Parijs wordt enigszins getemperd door de penetrante geur van de moerassen in de ene en het slijk in de andere stad”.

4. Aan de slag

Ik lees ‘Over geuren’ met studenten om hen een essay over geuren te laten schrijven, waarbij ze putten uit hun eigen ervaring, met als voorwaarde dat ze één verwijzing naar de oude meester zelf opnemen, en dat ze een regel citeren die hen trof. Één student, snordragend, zo’n hippe moderne, verwees naar de regel dat in de snor van Montaigne geuren bleven hangen, en hij vroeg zich af of dat bij hem ook zo was. Hij had er nog niet bij stilgestaan. Een andere student vroeg zich af, refererend aan de regel van Plautus dat een vrouw pas lekker ruikt “als ze nergens ruikt”, waarom ze eigenlijk altijd met veel deodorant de schijn ophield, waarom ze niet gewoon na een lange dag studie mocht meuren in de trein naar huis. Dit essay van Montaigne, ongeveer 550 jaar oud inmiddels, brengt met andere woorden nog altijd het denken en de verbeelding op gang.

Referenties

- Desan, P. (2017). *Montaigne: A Life*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Lopate, P. (1994). *The Art of the Personal Essay. An Anthology from the Classical Era to the Present*. New York: Anchor Books.
- Montaigne, M. de (2004). *De Essays*. Amsterdam: Athenaeum, Polak & Van Gennep.
- Polak, N. & J. de Vries (2018). *De wereld in jezelf. De Nederlandse en Vlaamse literatuur van de 21ste eeuw in 60 essays*. Amsterdam: Prometheus.

Shōnagon, S. (2018). *Het hoofdkussenboek*. Amsterdam: Athenaeum, Polak & Van Gennep.
